

JÓZEF WIESŁAW ROSŁON

Z DZIEJÓW EUROPEJSKIEJ DIASPORY ŻYDÓW

Wydaje mi się, że taki tytuł dać można trzem publikacjom, jakie ukazały się w latach 1980—1982 i znalazły się w moim posiadaniu; dwie z nich w języku niemieckim, trzecia — po polsku. Wszystkie trzy są pięknie wydanymi i ilustrowanymi albumami, miejscem ich wydania jest Drezno, Eisenstadt (Austria) i Warszawa. Nie są to pozycje biblijne, ale uważam, że z wielu względów mogą i powinny zainteresować teologów i biblistów.

Pierwsza z tych publikacji, to:

Helmut Eschwege, *Die Synagoge in der deutschen Geschichte*, Dresden 1980 VEB Verlag der Kunst. Eine Dokumentation, ss. 204 4°, ilustr. czarno-białych 241 i rysunki w tekście.

Książka jest dokumentacją rozwoju kultury żydowskiej w krajach mówiących językiem niemieckim. Znakiem i symbolem rozwoju i przemian w tej kulturze była synagoga, miejsce kultu oddawanego Bogu Przymierza, jej bryła architektoniczna, ozdoby, wyposażenie. Przy niej zbierała się żydowska ludność miasta, ona stanowiła w każdym prawie mieście swoisty akcent w panoramie obok świątyń chrześcijańskich. Książka jest też dokumentem asymilacji kultury żydowskiej do chrześcijańskiej, wyrazem czego jest również upodabnianie się bożnicy do kościoła pod względem architektury. Jest wreszcie dokumentem walki z kulturą żydowską w czasach zwłaszcza hitlerowskich, gdy synagogi i ich wyposażenie kultyczne zostały barbarzyńsko zniszczone i sponiewierane.

Od s. 57 rozpoczyna się część ilustrowana. Fotografie zaopatrzone są w obszernie i treściowo bogate objaśnienia, w których mieści się zarys dziejów kultury żydowskiej. Część pierwsza, wzbogacona rysunkami, to dziewięć krótkich rozdziałów (nie numerowanych) wprowadzających w historię kultury religijnej i rozwoju kultu Bożego w europejskiej diasporze. Są one zatytułowane: Powstanie synagogi aż do ustalenia przepisów modlitewnych około 550 r. — Synagogi i służba Boża w wiekach feudalizmu. — Służba Boża i jej funkcjonariusze.

sze ze strony gminy. — Synagogi w okresie wczesnej rewolucji mieszczańskiej i w czasach absolutyzmu. — Reforma służby Bożej i synagog. — Okres industrializacji. — Kult w czasach najnowszych. — Pod władzą nazistów. — Epilog (czasy powojenne).

Po części ilustracyjnej następuje spis literatury, objaśnienie terminów hebrajskich i żydowskich. Dokumentacja do dziejów synagogi (od 1321 r. do 1948 r.) z cytowaniem i przytaczaniem dokumentów, zwłaszcza z czasów hitlerowskich. Następuje z kolei spis zdjęć oraz indeks nazwisk i indeks miejscowości. Na obwolucie strona pierwsza przedstawia w kolorach obraz synagogi w Berlinie przy Oranienburger Strasse, na ostatniej stronie zdjęcie (czarno-białe) tejże synagogi płonącej, z 9.11.1938 r.

W tym roku w Austrii obchodzi się millenium pobytu Żydów. Z tej okazji Austriackie Zrzeszenie Żydowskiego Muzeum urządziło w Eisenstadt bogatą wystawę, do której katalog przygotowali profesorowie Kurt Schubert i Klaus Lohrmann; wystawa mieści się w Austriackim Muzeum Żydowskim.

1000 Jahre Österreichisches Judentum — Ausstellungskatalog. Klaus Lohrmann (Herausgeber), Eisenstadt 1982 Edition Roetzer, ss. 471

Przed właściwą częścią katalogową, z kolejnym objaśnieniem ekspozycyjnych dzieł i obrazów, czy też przedmiotów, z podaną bardzo często ich ilustracją, znajdujemy 15 artykułów różnych autorów, które ukazują w różnych aspektach tysiącletnie dzieje synów Izraela w Austrii, a więc najpierw Klaus Lohrmann: Podstawy prawne i historyczne żydowskiego osiedlenia się w Austrii. Tenże autor wraz z Wilhelmem Wadlem i Markiem Wenningerem napisał następne trzy artykuły: Rozwój prawa żydowskiego w Austrii i krajach sąsiednich; Historia gospodarcza i społeczna; Rzut oka na osiedla żydowskie w Austrii. — Nikolaus Vielmetti: Z historii żydów wiedeńskich w czasach przedmarcowych (w marcu 1823 r. otrzymano pozwolenie na budowę świątyni miejskiej — taką nazwę jej nadawano: „Stadttempel” lub po prostu „Tempel” świątynia). — Anton Pick: Z historii izraelskiej gminy religijnej w Wiedniu (od dyplomu tolerancyjnego — 2.1.1782 — do założenia gminy religijnej; założenie gminy kultowej; dzieje gminy kultowej i jej problemy do 1938 r.; czasy przemocy narodowo-socjalistycznej; dalszy ciąg od 1945 r. do chwili obecnej). — Wilhelm Wadl: Izraelskie gminy kultowe w Grazu i w Klagenfurcie. — Jacob Allerhand: Publicystyka w języku hebrajskim w Austrii w pierwszej połowie i w środku XIX w. (rola języka hebrajskiego w społeczeństwie żydowskim; charakterystyka po-

szczególnych czasopism i wydawnictw zbiorowych). — Gerda Barth: Wkład Żydów w rozwój prasy w Wiedniu między r. 1848 a pierwszą wojną światową. — Helmut Leitner: Lekarze żydowscy w Austrii i ich wkład w wiedzę medyczną (nieprzychylność i uznanie; lekarze żydowscy od średniowiecza do powstania nowoczesnej medycyny; świadczona przez nich pomoc w medycynie nowoczesnej — lista sławnych i zasłużonych lekarzy pochodzenia żydowskiego i ich osiągnięcia medyczne). — Hans Morgenstern: Udział Żydów w sporcie w Austrii. (znakomici, żydowscy działacze sportowi w Austrii; żydowscy zwycięzcy olimpijscy dla Austrii; mistrzowie światowi i europejscy; mistrzowie austriaccy w różnych dziedzinach sportu). — Bernhard Denscher: Udział żydowski w literaturze z końcem ubiegłego i początkiem naszego wieku. — Tenże: Zapomniana literatura żydowska. — Ruth Burstyn: Theodor Herzl: Czas kryzysu i opamiętanie się (wprowadzenie; życiorys Herzla; przez antysemityzm do zastanowienia się i przemiany; pierwsze propozycje rozwiązania sprawy żydowskiej — wstępne etapy założenia państwa żydowskiego; „państwo żydowskie”; reakcje — „Neue Freie Presse” — „Die Welt”; przejawy aktywności politycznej; pierwszy kongres w Basel 29—31.8.1897; pomiędzy II a VI kongresem — pertraktacje z Anglią; plan związany z Ugandą — od VI kongresu do śmierci Herzla 3.7.1904); Jonny Moser: Od ruchu antysemickiego do ofiary całopalnej (między 1848 i 1918; w czasie pierwszej republiki; w czasach państwa stanowego; przemoc narodowo-socjalistyczna; to nie był jednak koniec).

Na końcu znajduje się bibliografia oraz spis rzeczy osobowy i rzeczowy.

Do tej grupy publikacji o tematyce żydowskiej i w typie albumów dodać wypada również pięknie wydrukowany w Jugosławii na kredowym papierze z ilustracjami czarno-białymi i kolorowymi, w obwolutie przyozdobionej świecznikiem chanukowym i album poświęcony pamięci polskich żydów:

Marian Fuks, Zygmunt Hoffman, Maurycy Horn, Jerzy Tomaszewski, *Żydzi polscy. Dzieje i kultura*, Warszawa 1982, Wydawnictwo Interpress 4°, ss. 196.

Jest to 2001 publikacja wydawnictwa; ukazuje się też w języku angielskim i niemieckim. Dzieła sztuki w tej książce reprodukowane pochodzą ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce, Muzeum Judaików w Krakowie, Muzeum Narodowego w Warszawie i Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Łodzi. We wstępie podkreśla Marian Fuks, że Żydzi polscy stanowili ośrodek szczególnej charakterystycznej

kultury, dali duży wkład w kulturę Wschodniej Europy, do nich należą nawet prawie wszyscy najwięksi klasycy literatury żydowskiej, łącznie z laureatem nagrody Nobla w dziedzinie literatury Izaakiem Bashevisem Singerem rodem z Radzymina pod Warszawą. Dla zachowania w pamięci wspomnień o tej kulturze zniszczonej w wielkiej mierze wraz z jej przedstawicielami przez hitleryzm, dla zebrania tego, co pozostało w literaturze, sztuce teatralnej, w malarstwie i w muzyce, dla pokrzepienia serc rozproszonych po całym świecie Żydów polskich i dla innych czytelników, „którym dzieje Żydów polskich kojarzą się z zamierzchnią niemal przeszłością — powinna to być lektura interesująca”.

Pierwsze 99 stron to artykuły wymienionych autorów ujęte w cztery główne tematy: Ludność żydowska w Polsce do końca XVII w. — Maurycy Horn nakreślił tu dzieje żydostwa polskiego od XI w., koleje losów, różnorodne przejawy działalności, stosunek do społeczeństwa polskiego, udział w jego życiu i losach, postawę patriotyczną, położenie w wolnej Polsce i podczas zaborów. — Kultura żydowska w Polsce do końca XVIII w. tegoż autora. Omówione zostały kolejno: język i literatura, nauki świeckie, mistycyzm, kabała, ruchy mesjanistyczne, sztuka, szkolnictwo, obyczajowość i życie rodzinne, stroje, choroby i pogrzeby — czyli jest to kopalnia wiedzy o całokształcie życia tej tak bardzo egzotycznej grupy ludności, przeniesionej jakby z kart Biblii w naszą rzeczywistość. — Jerzy Tomaszewski nakreślił zarys dziejów Żydów polskich XIX i XX w., natomiast o ich wkładzie w różne dziedziny kultury szczegółowo opowiedzieli pozostali współautorzy, mianowicie o drukarzach, wydawcach, księgarzach, o literaturze, muzyce i prasie napisał M. Fuks, o teatrze, malarstwie i szkolnictwie natomiast — Zygmunt Hoffman. — Marian Fuks z kolei przedstawił lata okupacji dał zakończenie.

Druga część albumu zawiera w kolorach zwoje Pisma z ich ozdobą, obrzędowe stroje i naczynia, wyposażenie paschalne, chanukowe, synagogi polskie (czarno-białe zdjęcia), reprodukcje malarskie dotyczące tematu żydowskiego i będące dziełem Żydów, wreszcie (czarno-białe) ilustracje z żydowskich cmentarzy. Zapewne jeszcze mogłyby być, jak w omówionych wyżej albumach niemieckojęzycznych indeksy. Ale i tak to, co zrobiono, prezentuje się okazale. Publikacja ma charakter popularyzatorski raczej, co można wnioskować nie tylko z treści Wstępu, ale z braku jakiejś literatury do omawianych tematów, czy też przypisów. Obie te rzeczy znajdowały się w poprzednio przedstawianych publikacjach albumowych i katalogowych. Przy poważnej cenie 1080 zł zapewne jednak warto mieć ten album.